

kaela kaasautor, kellel polnud asjaga mingit pistmist, ja mul on õpetaja ees häbi. Miks ma ikka veel teda nii kutsun? Ta õpetas mulle, kuidas ennast mitte tõsiselt võtta. Tõenäoliselt takistab see tõelisi läbimurdeid, kuid samas hoiab see alatuse eest. Ta õpetas mind naerma, et mitte nutma puhkeda, sest maailm ei hinda seda. Ja veel tean ma kindlalt, et elu on suurem ja tähtsam kui teadus. Apollonitš ütles vähem, kui võis. Ta lubas endale mitte enam viitsida. Ja mul on ükskõik, kas ta kahetseb seda. Sest saladus on tähtsam kui edu.

Igor Černovi viimane loeng

Valdur Mikita

Kui peaksin välja pakkuma Igor Černovi keemilise valemi, siis koosneks see ruudulisest pintsakust, suurtest kumerate klaasidega prillidest, lõikavast teravmeelsusest, iroonilisest muigest, kahedast häälest ja peaaegu füsioloogilisest rahutusest, mis väljendus lakkamatus edasi-tagasi kõndimises – ilma milleta oleks tema loenguid võimatu ette kujutada. Černov oli kõike muud kui tavapärane õppejõud. Ta kuulus extravagantsete loengupidajate kaduvasse kategooriasse, kes suutis peaaegu igast semiootikaloengust välja võluda omaette etenduse. Černov tormas auditooriumi ees edasi-tagasi nagu puuri suletud metsik loom, pidevalt otsaesiselt higi pühkides, kätega vehkides, huilates ja kähisedes, kõva häälega naerdes, küsimustega üliõpilasi rünnates, äratades asjaosalistes ühtaegu nii imetlust kui hirmu.

Mäletan oma esimest kohtumist Černoviga, mis lõppes ka minu jaoks korraliku ehmatusega. Nagu paljud teised, tegin tutvust semiootikaga esmalt vabakuulajana Igor Černovi loenguid külastades. Need ja äsja ilmunud Juri Lotmani “Kultuurisemiootika” raamat avaldasid mulle sügavat muljet, nägin semiootikas võimalust kirja panna maailma olemus ja võib-olla koguni elu mõte. Maalisin oma mõtterännakud innukalt ühte suurde mustade kaantega kaustikusse ja kuna tahtsin kohe alguses kõik ära öelda, siis sai seda kokku oma viiskümmend lehekülge tihedat käsikirjalist teksti. Peatükke ei olnud, kirjutasin kõik ühe jutiga endast välja. Seal oli kõik kirjas, alates Suurest Paugust kuni Lotmani semiosfäärini, lisaks mõned nooltega skeemid kõikehaarava teooria illustreerimiseks. Ühe loengu lõpus ulatasin klade Černovile, olles igaks juhuks sisemiselt valmis, et ta sellest viisakalt keeldub. Kuid tema lehitses kirjatööd põgusalt, muigas kuidagi kavalalt, ja käskis paari päeva pärast kateedrisse tulla.

Niipea, kui ma uksest sisse astusin, hüppas Černov nagu nõelatult püsti ja hakkas mööda kabinetti ringi tormama, trummeldades ühte-aegu sõrmenukkidega talle usaldatud vaimusünnitisel. Kõike ma enam ei mäleta, küll aga seda, et Černov uuris, kas mul on muidu vaimse tervisega kõik korras, koputades endale samal ajal paljutähendavalt rusikaga vastu põske. Mingil hetkel sügenes mul hirm, et ta võib mulle kaustikuga pähe virutada – mida ta õnneks siiski ei teinud. See ülimalt intensiivne ja ekstravagantne monoloog lõppes nõnda, et Černov leebus äkitselt ja pani ette, et ma võiksin tulevikus semiootikaga tõsisemalt tegelema hakata. Kuidas ta selle märatsemishoo tulemusena sellisele järeldusele jõudis, on mulle siiani mõistatus. Kuid pean tunnistama, et ilma selle kummalise hetketa poleks ma tõenäoliselt kunagi läinud semiootikat õppima.

Aeg-ajalt kadus Černov ära. Kui ta siis mõni aeg hiljem kõigi üliandekate, ärajoonud ning ärasuitsetanud õppejõudude koondtüpaažina koridoris vastu tuli, õhkus temast irooniat ja süüdlaslikku kurbust, mida ta kippus varjama veiderdamise ja järskude maneeride taha. Oli kuulda, et tal on pahandusi, et tema personaalküsimus on teaduskonnas arutlusel. Ja mingil hetkel oli ta kadunud. Päriselt.

Küllap oleks kõik võinud laabuda, ta oleks võinud puhkust võtta, minna teise ülikooli, teise ala peale. Kuid Černov tegi puhta lõike, lõikas ennast maailmast lahti, sooritades omamoodi akadeemilise enesetapu. Oma parimas eas tegi ta kõigele lõpu. Küllap pole ma ainuke, kes vahel selle peale mõelnud on. Miks ta niiviisi tegi? Ta oli selleks liiga tark, et minna lihtsalt teise elu peale, adumata, et sisemised kannatused hiilivad ju inimesele niikuinii järele. Nii lihtsameelne ta ei olnud. Usun, et teda kirkastas pigem mingisugune sisemise lunastuse idee, mis vahel harva painab andekaid ja tundliku hingega inimesi – lugeda oma viimane loeng, kirjutada viimane raamat, maalida viimane pilt, pidada viimane missa – ja siis minna, teha kõigele lõpp. Kui paljud on sellest vargsi unistanud, vabaneda viimaks oma elu ja loomingu ängistusest! Seda on keeruline seletada, ent kui keegi haruharva selle palverännaku ette võtab, avaldab see muljet. See on nii arusaamatu, nii õige.

Niisugune võiks olla ka Igor Černovi viimane loeng. Ja ei ole põhjust arvata, et me seda tähele ei pannud. See tekitab ikka veel imetlust, mida ei peagi lõpuni seletama. Samm süsteemist süsteemivälisesse – väike samm inimesele, suur samm nägijale.

Kirjandus

- Blyth, Reginald Horace 1979[1962]. *Zen and Zen Classics*. Vol. 5. Tokyo: The Hokuseido Press.
- Černov 1964 = Чернов, Игорь. *К постановке проблемы модели в художественной литературе и литературоведении*. (Конкурсная работа студента IV курса отделения русского языка и литературы ТГУ. Научный руководитель проф. Ю. М. Лотман.) Тарту: Тартуский государственный университет, кафедра русской литературы.
- Černov 1965 = Чернов, Игорь. О структуре русских любовных заговоров: Статья I. *Труды по знаковым системам [Sign Systems Studies]* 2: 159–172.
- Černov 1967 = Чернов, Игорь. О семиотике запретов (предварительное сообщение). *Труды по знаковым системам [Sign Systems Studies]* 3: 45–59.
- Černov 1976a = Чернов, Игорь. *Из лекций по теоретическому литературоведению*. I. Барокко: литература, литературоведение (специальный курс). Тарту: Тартуский государственный университет.
- Černov 1976b = Чернов, Игорь. *Хрестоматия по теоретическому литературоведению*. I. Тарту: Тартуский государственный университет.
- Černov, Igor 1996. Katastroofi semiootikast: sissejuhatavaid marginaale. *Kultuurileht* 43 (22. november), lisa “Semiootika”: 11–12.
- Černov 2002 = Чернов, Игорь. Издалека. Юрию Михайловичу Лотману – 80. *День за Днем* 7 (22 февраля): 18–19.
- Černov, Igor 2013[1996]. Katastroofi semiootikast: sissejuhatavaid marginaale. *Acta Semiotica Estica* 10: 197–200.
- Deely, John 1982. *Introducing Semiotic: Its History and Doctrine*. Bloomington: Indiana University Press.
- Filosoofiateaduskonna õppekavad 1995 = Reinmaa, Ants (koost). *Filosoofiateaduskonna õppekavad*. Tartu: Tartu Ülikool. <http://hdl.handle.net/10062/29286>
- Kull, Kalevi 2022. Aruanne: semiootika osakonna elu-olu. *Acta Semiotica Estica* 19: 125–155.
- Kull, Kalevi; Salupere, Silvi; Torop, Peeter; Lotman, Mihhail 2011. The institution of semiotics in Estonia. *Sign Systems Studies* 39(2–4): 314–342.
- Levtšenko, Jan 2013 = Левченко, Ян. Игорь Аполлониевич Чернов: Сын Аполлония, тартуская энигма. В кн.: Юдкевич, Мария и др., *Поколения ВШЭ. Ученики об учителях*. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 21–24.
- Loengud 1993/1994 = *Tartu Ülikooli loengud ja praktilised tööd 1993/94*. Tartu: Tartu Ülikool, 1994. <http://hdl.handle.net/10062/55579>
- Loengud 1994/1995 = *Tartu Ülikooli loengud ja praktilised tööd 1994/95. õppeaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1994. <http://hdl.handle.net/10062/55808>
- Lotman, Juri 1990. *Kultuurisemiootika: Tekst – kirjandus – kultuur*. (Lias, Pärt; Soms, Inta; Veidemann, Rein, tlk.) Tallinn: Olion.
- Lotman, Mihhail 1975 = Лотман, Михаил. Защита диссертаций. И. А. Чернов. *Тартуский Государственный Университет* 28 (27 июня): 1.

- Männiste, Tiit; Černov, Igor 1998. Humanitaarias on õpetaja roll määrav. [Tiit Männiste vestlus Igor Černoviga.] *Sakala* 55 (21. märts): 5.
- Peirce, Charles S. 1997[1878]. Kuidas muuta meie ideid selgeks. *Akadeemia* 8: 1679–1701.
- Pilv, Aare 2013. Černov (katkend “Aeglaste” I osast). *Acta Semiotica Estica* 10: 200–203.
- Randviir, Anti; Sütiste, Elin; Kull, Kalevi 2025. Igor Černov, founder of the Department of Semiotics in Tartu. In memoriam. *Sign Systems Studies* 53(1/2): 283–291.
- Ruthenia 2003 = Игору Чернову – 60. *Ruthenia* 18. märts.
- Ruthenia 2013 = Всегда молодой Игорь Чернов. *Ruthenia* 18. märts. <https://ruthenia.ru/document/551737.html>
- Ruthenia 2023 = Игору Чернову — 80. *Ruthenia* 18. märts. <https://ruthenia.net/document/553203.html>
- Ruthenia 2025 = In memoriam Игорь Чернов (18 марта 1943 – 21 марта 2025). *Ruthenia* 28. märts. <https://www.ruthenia.ru/document/553225.html>
- Salupere, Silvi 2013. Igor Černov 70. *Acta Semiotica Estica* 10: 193–197.
- Salupere, Silvi 2016. Juri Lotman ja semiootika Tartu Ülikoolis. *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi* 44: 49–67. <https://doi.org/10.15157/tyak.v0i44>
- Struktuur 1993 aprill = Tartu Ülikooli struktuur: Aprill 1993. Tartu. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/085ebf94-dd00-4403-8f8b-37f68ddb7e8/content>
- Struktuur 1993 sügis = Aunin, Urmas (toim.) 1993. *Tartu Ülikooli isikkoosseis ja struktuur: Sügis 1993*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Teatmik 1997–98 = Hennoste, Tiit (koost. ja toim.) 1997. *Filosoofiateaduskond: Teatmik 1997–98*. Tartu: Tartu Ülikool. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/a808d4d8-f4ae-4d31-8919-9ca54bd2bd69/content>
- Torop, Peeter 1998. Semiotics in Tartu. *Sign Systems Studies* 26: 9–19.
- Torop, Peeter 1999. *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa.
- Torop, Peeter 2025. Suure algataja lahkumine. *Keel ja Kirjandus* 5: 457–460;
- Vahing, Vaino 1993. Lukkal, Kaplinski suvemajas 23.–24.01.1971. *Sirp* 19 (14. mai): 13.
- Õppekavad 1992 = *Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond. Õppekavad*. [Tartu: Tartu Ülikool] <http://hdl.handle.net/10062/57452>